

Symbiose van twee werelden

Elementen van *chivalry* in de *condottiere* John Hawkwood in
1362-1394

Richard Kempen

3974731

Onderzoeksseminar III

Dr. A.J. van den Hoven van Genderen

30-12-2014

Aantal woorden:

Inhoudsopgave

Inleiding	1
John Hawkwood	3
Hawkwoods voorgeschiedenis (ca. 1320-1362)	3
De Italiaanse periode (1362-1394)	4
Huurlingen & <i>condottieri</i>	7
Wat is een huurling?	7
Wat is een <i>condottiere</i> ?	9
Samenkomst van huurlingen en <i>condottieri</i> : de huurcompagnieën	10
De Italiaanse achtergrond	12
Oorlogsvoering in Italië	12
Gebruik van <i>condottieri</i> en huurlingen	13
Politieke situaties in 1362, 1377-1382 en 1391	15
<i>Chivalry</i>	18
Wat is <i>chivalry</i> ?	18
Sir John Hawkwood: ridder en huurling	20
Hawkwoods postume verering: Florence en Engeland	23
Conclusie	25
Literatuurlijst	27

Inleiding

Er zijn weinig personen die zulke aversie kunnen oproepen als de middeleeuwse huurling dat kan. Het algemene beeld van de huurling is immers zeer schrikwekkend. De huurling is een goddeloze figuur die alleen vecht voor geld; een hoger doel is nergens te vinden bij hem. De huursoldaat schaamt zich er niet voor om van kant te wisselen zolang er hierdoor meer winst te behalen valt. Kortom, de soldenier is goddeloos, opportunistisch en achterbaks. Het hierboven geschetste beeld is natuurlijk een overdreven stereotypering. Toch draagt de term huurling negatieve connotaties met zich mee. Combineer de term huurling met de term middeleeuwen en men kan alleen nog maar denken aan barbaars gedrag.

In deze scriptie wil ik het beeld van de huurling nuanceren door het element van *chivalry* erin te verwerken. Tersluiks zal het beeld van *chivalry* ook genuanceerd worden. Hier is echter minder noodzaak toe, omdat dit al genoeg gebeurd is in de wetenschappelijke literatuur.¹ Dit zal ik doen aan de hand van een onderzoek naar John Hawkwood, de Engelsman die in Italië optrad als *condottiere* in de periode van 1362-1394. Ik zal onderzoeken of er elementen van *chivalry* te vinden zijn in de Engelse *condottiere* John Hawkwood. Hawkwood wordt als één van de meest succesvolle huurlingenleiders van Italië gezien. Vandaar dat de keuze op Hawkwood viel wat betreft het onderzoeken van elementen van *chivalry* in een huurlingenleider.

Deze probleemstelling zal aan de hand van een aantal vragen getoetst worden. Als eerste zal er onderzocht worden wie John Hawkwood was. Een korte, biografische schets zal een duidelijker beeld geven over het verloop van het leven van Hawkwood. Tevens kan aan de hand van zijn biografische schets gekeken worden naar mogelijke elementen van *chivalry*.

Als tweede zal er onderzocht worden wat een huurling, een huurlingencompagnie en een *condottiere* is. Hierdoor wordt het duidelijk wat voor beroep John Hawkwood uitoefende en wat het inhield om een huursoldaat te zijn. Wel moet hierbij vermeld worden dat het begrip huurling voor elk individu iets anders kan inhouden. Hoe moet je immers een huurling onderscheiden van een 'gewone' soldaat? Per slot van rekening kan er gekeken worden naar betaling of geen betaling en naar allochtone of autochtone afkomst. De definiëring van de huurling zal dus een bepaalde keuze zijn. Hierdoor vallen misschien elementen uit de boot die door anderen als belangrijk(er) geacht kunnen worden. Eveneens gelden de bovengenoemde afwegingen ook voor de omschrijving van een *condottiere*.

Als derde zal er gekeken worden naar de politieke situatie in Italië in de periode van 1362-1394. De keuze van deze periode spreekt voor zich, aangezien John Hawkwood toen actief was in de

¹ R. Kaeuper, *Chivalry and violence in medieval Europe* (Oxford 2001). M. Vale, *War and Chivalry: Warfare and Aristocratic Culture in England, France and Burgundy at the End of the Middle Ages* (Londen 1981). M. Bull, *Thinking Medieval: An Introduction to the Study of the Middle Ages* (Basingstoke 2005). Dit zijn drie werken die het beeld van *chivalry* zeer nauwkeurig uiteenzetten waarbij de ruwe kanten van *chivalry* naar boven komen drijven. Bovendien doen zij afbreuk aan het overdreven romantische cliché van *chivalry*.

Italiaanse laars. Na 1362 zou Hawkwood Italië nooit meer verlaten.² De komst van Hawkwoods compagnie veranderde de manier van oorlogsvoering in Italië; Hawkwood maakte hier handig gebruik van. Uit de analyse van de politieke situatie in Italië zal blijken dat er sprake was van een enorme fragmentatie van macht. Er waren geen grote staten die een fragmentatie van macht konden voorkomen. Hierdoor ontstond er een goede voedingsbodem voor huurlingen, aangezien de enorme hoeveelheid aan conflicten leidde tot een schaalvergroting in oorlogsvoering. Tevens was er voor allerlei machtspartijen de noodzaak om *chivalry* in te zetten. De vele conflicten leidden immers tot veel spanning. John Hawkwood zal hierin een belangrijke rol in spelen. Vooral na zijn dood werd hij gebruikt in de beeldvorming van *chivalry*.

Als vierde wordt het concept van *chivalry* uiteengezet. *Chivalry* is een term die ik liever niet vertaal naar het Nederlands, aangezien *chivalry* bepaalde connotaties met zich meedraagt in de wetenschappelijke wereld. Waarom wordt er voor *chivalry* gekozen om het beeld van de huurling te nuanceren? Op het eerste gezicht lijken *chivalry* en de huurling op de twee uitersten te liggen van het spectrum der middeleeuwse soldaten. De ridder, die voortkomt uit de wereld van *chivalry*, zou vechten voor nobele doeleinden. De huurling zou echter alleen vechten voor geld. Juist met een zogeheten symbiose tussen deze twee op het oog onverenigbare werelden wil ik laten zien dat *chivalry* en de huurling niet onverenigbaar zijn.

Deze vier vragen zorgen voor een contextualisering waarin John Hawkwood begrepen en geanalyseerd kan worden. Het beroep van de *condottiere*, de politieke situatie in Italië en *chivalry* zijn prachtige handvatten om te beoordelen of er elementen van *chivalry* in Hawkwood te vinden zijn. Eveneens wordt hiermee duidelijk gemaakt of *chivalry* en de huurling wel kunnen co-existeren in één persoon. Ten slotte passeert Hawkwoods postume beeldvorming in Engeland en in de stad Florence de revue. Hawkwood werd immers al als ridder bestempeld toen hij Italië binnentrok, maar zijn bloem van ridderlijkheid in de middeleeuwse literatuur floreerde pas echt na zijn dood.

² J. Temple-Leader en G. Marcotti, *Sir John Hawkwood: Story of a Condottiere*, vert. Leader Scott (Londen 1889) 13. K. Fowler, 'Sir John Hawkwood and the English condottieri in Trecento Italy', *Renaissance Studies: Journal of the Society for Renaissance Studies* 12 (1998) 131-148, 132.

John Hawkwood

Het moge duidelijk zijn dat John Hawkwood een bijzonder persoon was. Helaas is in zijn eigen tijd over hem weinig geschreven. De enige contemporaine bronnen die over Hawkwood spreken zijn *De Kronieken van Jean Froissart*, geschreven door de Henegouwer Jean Froissart (~1337-1405) en een paar commentaren over Hawkwood afkomstig van Italiaanse critici. Wel is er veel secundaire literatuur over John Hawkwood. Bovendien zal er een biografie van John Hawkwood aan bod komen die in het Italiaans geschreven is in 1888 en vertaald is naar het Engels in 1889. Het betreft een boekwerk van John Temple-Leader en Giuseppe Marcotti genaamd *Sir John Hawkwood: Story of a Condottiere* (vertaling door Leader Scott). Temple-Leader was een rijke Engelsman die een veelbelovende politieke carrière opgaf voor een leven in Italië. Hij raakte in de ban van het Italiaanse landschap en restaureerde een kasteel dat vermoedelijk van Hawkwood was. Temple-Leader raakte hierdoor zeer geïnteresseerd in Hawkwood en schreef dus zijn biografie.³

Ik ben mij ervan bewust dat Temple-Leader leefde in een tijd waarin het Engelse nationalisme hoogtij vierde. Gelukkig is er genoeg literatuur geschreven die zich stoelden op Temple-Leaders biografie. Deze leveren dan ook de nodige kritiek op Temple-Leaders werk. Daarmee kan er dan met de nodige kritische blik gekeken worden naar Temple-Leaders boek in deze scriptie.

Hawkwoods voorgeschiedenis (ca. 1320-1362)

Er is weinig bekend over Hawkwoods eerste stappen in het leven. Hawkwood was geboren in de parochie van Sible Hedingham, Essex, waar nu nog de *Hawkwood Manor* staat. De algemene consensus is dat Hawkwood waarschijnlijk rond het jaar 1320 geboren was. Hij was de tweede zoon van een grondbezitter die tevens leerlooier was. Hawkwood nam waarschijnlijk het leerlooierambacht op zich; vervolgens werd hij rond 1343 gerekruteerd in het Engelse leger van Edward III tijdens de Honderdjarige Oorlog. Temple-Leader beweert dat Hawkwood in deze tijd de ridderslag verdiend heeft en geridderd werd door prins Eduard van Woodstock. Stephen Cooper, een Amerikaanse historicus en advocaat, is echter van mening dat Hawkwood waarschijnlijk geridderd werd door zijn compagnons in de Honderdjarige Oorlog. Hawkwood had immers twee jaar na het verdrag van Brétigny als huurling rondgezworven in Frankrijk. Vervolgens trok Hawkwood in 1362 naar Italië als kapitein binnen een compagnie.⁴

Hawkwood was dus van bescheiden komaf. Als leerlooier en zoon van een kleine landeigenaar had hij maar een geringe sociale status. Waarschijnlijk is hij ook geridderd door zijn compagnons; huurlingen ridderden waarschijnlijk onderling om zo elkaars status te verhogen. Of dit echt afbreuk

³ S. Lee (red.), 'Second Supplement vol.11 Faed-Muybridge', in: *Dictionary of National Biography* (1912 Oxford) 431-433.

⁴ Temple-Leader en Marcotti, 'Sir John Hawkwood', 5-10. S. Cooper, 'An Unsung Villain: the Reputation of a Condottiere', *History Today* 56 (2006) 19-25, 20. Fowler, 'Sir John Hawkwood', 131-132.

deed aan zijn ridderschap valt nog te bezien, aangezien Hawkwood wel uiteindelijk zal stijgen naar één van de hoogste sociale kringen in Florence. Feit blijft echter dat hij uiteindelijk maar een kapitein binnen een compagnie was toen hij Italië binnentrok.

De Italiaanse periode (1362-1394)

In 1362 zou Hawkwood definitief vertrekken naar Italië. Zijn Italiaanse periode valt te verdelen in twee delen. De eerste periode beslaat de jaren 1362-1380 en de tweede periode 1380-1394. In de wetenschappelijke literatuur wordt ook impliciet een tweedeling gemaakt in de Italiaanse periode van Hawkwood. Kenneth Fowler, een Britse historicus, heeft het kort over de losse verbanden die Hawkwood had in de periode van 1362-1380 bij verschillende machten. Pas in 1380 zou Hawkwood een permanente in dienst zijn als kapitein-generaal van de Florentijnse troepen. Cooper legt echter een scheidslijn bij 1377, toen Hawkwood afscheid nam van zijn werkgever en schoonvader, namelijk Bernabò Visconti, heer van Milaan. Temple-Leader doet dit laatste ook impliciet door een nieuw hoofdstuk te laten beginnen met de breuk tussen schoonvader en schoonzoon.⁵ In deze scriptie is gekozen voor de scheidslijn die Fowler impliciet trekt. Het belangrijkste verschil tussen de twee perioden is het feit dat Hawkwood naast alleen huurlingenwerk ook werk verrichtte als het hoofd van de Florentijnse troepenmacht.

Wat heeft er zich dan allemaal afgespeeld in de periode van 1362-1380? Dit was de tijd waarin Hawkwood aan het hoofd stond van zijn eigen compagnieën waarmee hij vocht voor verscheidene Italiaanse machten. In deze periode wist hij een grote reputatie op te bouwen in en buiten de Italiaanse laars. In 1361 trad Hawkwood in dienst van de markies van Montferrato om te strijden tegen de gebroeders Visconti; zij waren toentertijd de twee heren van Milaans gebied. Hawkwood vocht als officier in de beruchte Witte Compagnie van Albert Sterz en wist de Grote Compagnie van Konrad von Landau te verslaan. Tot dan toe was de Grote Compagnie de dominante compagnie in Italië, zodat Hawkwood een denderende entree maakte op het Italiaanse strijdtoneel.⁶

In 1364 werd Hawkwood eindelijk kapitein-generaal van de Witte Compagnie doordat hij en Albert Sterz van rang wisselden binnenin de organisatie na het tekenen van een contract met de stad Pisa. Hoe en waarom dit gebeurde valt niet met zekerheid te zeggen, maar Cooper heeft hier zijn vermoedens over. De democratische tendensen om een eigen leider te kiezen en de overwegende Engelse opmaak van de compagnie zorgden waarschijnlijk ervoor dat Hawkwood de leiding kon overnemen. Hawkwood was kort in dienst bij Pisa en tekende in 1365 tekende een *condotta* (zie hoofdstuk 2) met Bernabò Visconti om tegen de pauselijke troepen te strijden; hij zou Bernabò Visconti zeven jaar lang dienen. Hawkwood trad nu in dienst bij zijn allereerste Italiaanse tegenstander

⁵ Fowler, 'Sir John Hawkwood', 131-132, 146. S. Cooper, *Sir John Hawkwood: Chivalry and the Art of War* (Barnsley 2008) 65. Temple-Leader, 'Sir John Hawkwood', 145-152.

⁶ Cooper, *Sir John Hawkwood*, 42-46.

en toekomstige schoonvader.⁷ Hiermee belichaamde Hawkwood de stereotiepe huurling, namelijk het type dat voor persoonlijk gewin vocht en niet voor hogere doeleinden.

In 1372 kreeg Hawkwood het voor het eerst persoonlijk aan de stok met Bernabò Visconti. Oorzaak was waarschijnlijk een ruzie over de militaire strategie tijdens een conflict tussen Milaan en Savoie. Hawkwood verbrak hierop zijn contract en trad in de periode van 1372-1377 in dienst bij paus Gregorius XI. De Pauselijke Staten onder Gregorius XI waren in conflict gekomen met een antipaapse liga onder leiding van de staten Florence en Milaan. Keer op keer probeerden Bernabò Visconti en de Florentijnen Hawkwood aan hun kant te krijgen. In april 1377 liep Hawkwoods laatste contract met de Paus af en besloot hij het contract niet te verlengen.⁸

Dit werd als vreemd ervaren aangezien de *condotta* met de Paus hem veel rijkdommen opleverde. Om dit te verklaren moet de slachting bij Cesena (1377) behandeld worden. Dit was de beruchte slachting waardoor Hawkwood een slechte naam verkreeg. Tussen de 2500 en 5000 mensen lieten het leven en de stad werd volledig geplunderd. Temple-Leader legt de schuld van deze slachting bij de pauselijke opdrachtgever van Hawkwood. Hawkwood zou volgens Temple-Leader met enorme tegenzin deze slachting hebben uitgevoerd en daarom bij het verlopen van het contract de pauselijke gebieden achter zich gelaten.⁹

Fowler beweert echter dat Hawkwood niet zozeer om deze slachting maalde; Hawkwood had immers eerder in zijn carrière zulke misdaden uitgehaald. Volgens Fowler heeft juist het heimwee naar Engeland Hawkwood doen afkeren van de Paus. Hawkwood stuurde immers behoorlijke hoeveelheden geld naar Engeland; niemand weet waar dat geld naartoe gegaan is. Tevens was Hawkwood bezig met het verkopen van veel bezit in Italië. Fowler en Temple-Leader opperen echter ook de mogelijkheid dat een goed tegenbod van de pauselijke tegenstanders, namelijk Bernabò Visconti en de stad Florence, hem juist deden afzetten tegen Rome. Hawkwood kon uiteindelijk kapitein-generaal van Florence voor het leven worden en een onwettige dochter van Bernabò trouwen.¹⁰

Waarschijnlijk was het een combinatie van allerlei factoren dat leidde tot het afzetten tegen de Paus en tot de aansluiting bij Florence. Fowlers theorie betreffende heimwee naar Engeland is echter ook sterk onderbouwd. Hawkwood verkocht bezit en stuurde geld op naar Engeland. Bovendien vroeg hij een algemeen pardon aan bij de Engelse koning. Feit blijft echter dat Hawkwood, twee maanden na het aanvragen van een pardon, ging trouwen met de dochter van Bernabò. Tevens kreeg Hawkwood een pensioen voor het leven van de Florentijnen met een benoeming tot het aanvoederschap van de Florentijnse legers.

Naast deze tegenstrijdigheden was er een nog grotere tegenstelling in Hawkwoods leven. Hij was in feite in dienst bij twee aartsrivalen, namelijk Florence en Milaan. Dit werd blijkbaar gedoogd

⁷ Ibidem, 49-50.

⁸ Ibidem, 58-60. Fowler, 'Sir John Hawkwood', 143.

⁹ Temple-Leader en Marcotti, 'Sir John Hawkwood', 123.

¹⁰ Ibidem, 123-125. Fowler, 'Sir John Hawkwood', 145-148.

vanwege zijn militaire capaciteiten. Het dienen van twee meesters zou echter niet lang duren. Hawkwood en Bernabò kregen in de periode 1378-1379 weer ruzie. Zij hadden elkaar onheus bejegend. Bernabò ontsloeg Hawkwood en zette een prijs op zijn hoofd. Hierop ging Hawkwood in 1380 in dienst bij Florence als kapitein-generaal voor het leven. Omdat Florence in de jaren 80 een relatief vreedzame periode kende, mocht Hawkwood zich ook nog verhuren aan andere staten. Voor Milaan zou hij nooit meer vechten.¹¹

Het is enigszins opmerkelijk dat Hawkwood zich vestigde in Florence. Daar waar hij eerst naar Engeland wilde gaan na de slachting bij Cesena, besliste Hawkwood om toch te blijven ondanks het feit dat de breuk met Bernabò definitief was. Wellicht werd Hawkwood gelokt door de enorme eer die hij verkregen had door te trouwen in de Italiaanse *high society*; hij bleef immers getrouwd met de dochter van Bernabò. Bovendien kon Hawkwood met een permanente aanstelling in Florence wraak nemen op Bernabò, aangezien Milaan en Florence aartsrivalen waren. Daarom zocht hij waarschijnlijk verdere toenadering tot Florence. Een element dat terug te vinden is in *chivalry* is de wraakzucht op Bernabò. Hawkwood hoopte waarschijnlijk op deze manier zijn eer te herstellen.

Wat wel duidelijk moge zijn: Hawkwoods stijging op de sociale ladder was voltooid met zijn aanstelling als kapitein-generaal van de Florentijnse legers. Hij mocht dienen als ambassadeur van de Engelse koning Richard II in de Italiaanse gebieden. Hawkwood werd toevertrouwd om de belangen van Richard II te bewaken. Dit hield een natuurlijke alliantie met de Florentijnen in die gericht was tegen Napels, Milaan en de paus gezeteld in Avignon. Hij werd zogeheten het zetbaasje van Richard II in de gebieden ten zuiden van de Alpen. Uiteindelijk stierf Hawkwood in 1394 in bed aan een hartaanval of een beroerte.¹² De periode van 1380-1394 is dus de periode waarin Hawkwood floreerde in de *high society* van Italië en Engeland.

Het is duidelijk dat Hawkwood niet het leven leidde van een gewone soldenier. In Frankrijk was hij maar een arme soldaat die zijn toevlucht zocht in het soldeniersbestaan om aan inkomsten te komen. Hij wist zich als kapitein aan te sluiten bij de inmiddels beruchte Witte Compagnie om vervolgens in Italië naam voor zichzelf te maken. Zijn uitzonderlijke militaire talenten en ambitie helpen hem hogerop, waarna hij in 1377 na de slachting van Cesena voor een tweesprong stond in zijn leven. Dat hij uiteindelijk voor Italië koos in plaats van Engeland had waarschijnlijk te maken met *chivalry*. In Italië hoorde hij al tot de *high society* en had hij veel eer vergaard. Bovendien kreeg hij erkenning van de Engelse koning Richard II om als ambassadeur te fungeren. Kortom, Hawkwood had het gemaakt.

Gezien Hawkwoods prestaties lijkt het co-existeren van de huurling en de wereld van *chivalry* dus wel mogelijk. Toch zullen het beroep van de *condottiere*, de politieke situatie ten zuiden van de Alpen en *chivalry* uiteengezet moeten worden om Hawkwoods positie in de wereld van *chivalry* te kunnen plaatsen.

¹¹ Cooper, *Sir John Hawkwood*, 65-66.

¹² Ibidem, 68-69.

Huurlingen & condottieri

Om het beeld van de middeleeuwse huurling te nuanceren, moet dit beeld eerst geschetst worden. Huurlingen zijn er in alle soorten en maten; de verschillen tussen allerlei soorten huurlingen zijn gebonden aan tijd, locatie en manieren van inzet door heersers. Er bestaat natuurlijk niet zoiets als de ‘middeleeuwse huurling’. De middeleeuwen op zich is al een term die veel nuancering verdient, maar daar wordt in deze scriptie niet op ingegaan.¹³ De huurling, de huurlingcompagnieën en hun aanvoerders, de *condottieri*, zullen behandeld worden. De focus zal logischerwijs op de tweede helft van de veertiende eeuw liggen. Dit tijdsbestek beslaat Hawkwoods leven in Italië en voor een klein gedeelte de handelingen van zijn voorgangers in de Italiaanse laars. Hopelijk wordt na het lezen van dit hoofdstuk met meer nuance gekeken naar de soldenier.

Wat is een huurling?

De meest logische stap om de huurling te definiëren is het maken van een onderscheid tussen huurlingen en andere soorten troepen. Een huurling kan op meerdere manieren onderscheiden worden van troepen die vanwege dienstplicht moesten vechten. Het onderscheid kan gemaakt worden door te kijken of de soldenier betaald werd in tegenstelling tot dienstplichtige troepen en door te kijken naar zijn etnische afkomst. Eén ding moge in ieder geval duidelijk zijn: een huurling wordt altijd betaald. Een huurling kan immers geen huurling zijn als er geen betaling plaatsvindt. Dit betekent echter niet dat opgeroepen troepen, in Noord-Italië vaak in de vorm van communale legers bestaande uit stads- en plattelandsmilities en in het zuiden meer in de vorm van legers naar een feodaal model, niet betaald werden.¹⁴ Sterker nog, Michael Mallett, wijlen emeritus professor aan de universiteit van Oxford, beweert zelfs dat alle troepen in Italië betaald werden.¹⁵

Zeer waarschijnlijk heeft Mallett hier zijn gelijk in. Het lijkt nogal stug dat soldaten alleen uit een soort gehoorzaamheid of uit een gevoel van dienstbaarheid ten strijde trokken. Dit idee komt ook voor in andere wetenschappelijk literatuur. Michael Prestwich, emeritus professor in geschiedenis aan de universiteit van Durham, ondersteunt de notie dat betaling aan de Engelse troepen door de koning doodgewoon was. Het maakte niet uit of die troepen huurlingen of Engelsen waren.¹⁶ Er kan dus geen onderscheid gemaakt worden op basis van betaling.

¹³ Bull, *Thinking Medieval*. Dit is één van de meest recente werken dat de term middeleeuwen zeer genuanceerd benadert. Een echte aanrader voor eenieder die zijn eerste stappen in de middeleeuwse studies wil maken.

¹⁴ Een term dat altijd enig nuancering behoeft, maar dat is niet het doel van deze scriptie. Hier wordt het ‘klassieke’ model van de middeleeuwen bedoeld waarin (kleine) heren vanwege formele verbanden troepen moeten leveren aan hun heer.

¹⁵ M. Mallett, *Mercenaries and their Masters: Warfare in Renaissance Italy* (Londen 1974) 13.

¹⁶ M. Prestwich, *Armies and Warfare in the Middle Ages: the English Experience* (New Haven 1996) 83. Er moet wel vermeld worden dat een huurling bij Prestwich een soldaat is die alleen een financiële verplichting kent tegenover zijn meester. Dit is niet de definitie die gehanteerd zal worden in deze scriptie.

Kelly DeVries, een Amerikaanse historicus, heeft een interessant artikel geschreven over de benadering van huurlingen in de middeleeuwen. Hij heeft moeite met de ouderwetse aanduidingen van huurlingen die Michael Mallett gepionierd. Zo ziet DeVries problemen in de aanduiding van een huurling aan de hand van betaling en etnische afkomst. DeVries legt immers de nadruk op het feit dat goede soldaten altijd betaald werden. Het wordt dan moeilijk aan te duiden of het soldaatzijn een verplichting of een beroep was. Het maakte waarschijnlijk voor een soldaat niet uit of hij wel of niet als huurling bestempeld werd zolang hij maar zijn loon ontving.¹⁷

Afkomst blijft dan over om een bepaald onderscheid te maken tussen huurlingen en gewone soldaten. De allochtone afkomst is immers het andere, stereotiepe kenmerk van de soldenier. Soms was de huurling een buitenlander, maar dit gold lang niet altijd. Wel doet men er goed aan te herinneren dat Italië toentertijd nog geen eenheid was. Een man afkomstig uit Genua was een buitenlander in Venetië. De Venetiaan was weer een buitenlander in Milaan enzovoorts.¹⁸ Mallett merkt dan gauw op dat politieke bannelingen en gelukszoekers hun heil zochten in andere steden en in compagnieën. Kracht ligt in aantallen en dit geldt des te meer in onbekende gebieden. Dit leidde ertoe dat de Grote Compagnieën die Italië teisterden voornamelijk uit buitenlanders bestonden. Die buitenlanders konden ten noorden of ten zuiden van de Alpen vandaan komen. Wel leidde een economische recessie in de Duitstalige gebieden ertoe dat de Duitse etniciteit de boventoon voerde in de compagnieën in Italië.¹⁹

Mallett maakt dus geen onderscheid tussen troepen van bepaalde Italiaanse machten en de huurlingen op basis van etniciteit, maar hij merkt wel terecht op dat de meeste huurlingen in de Grote Compagnieën buitenlanders waren. De soldeniers waren dus merendeels allochtoon in de ogen van hun werkgevers. In deze scriptie zal echter de scheidslijn niet te komen liggen op etniciteit; een Venetiaan kan immers via rare wegen weer in dienst raken voor de gondelstad.

Natuurlijk heeft Kelly DeVries ook kritiek op de term ‘eticiteit’. Ten eerste legt DeVries al meteen de vinger op de zere plek door de vraag te stellen of een soldaat zich wel bewust was van een bepaalde etniciteit. Maakt het immers uit of je nu een Engelsman of een Hongaar bent in Italië? Sterker nog, een uit Vlaanderen afkomstige soldaat die voor de Graaf van Vlaanderen vecht, zal genoteerd worden als een Vlaming in de loonlijsten. Maar op het moment dat hij voor de Duitse keizer vecht in Italië, dan kan hij als Brabander opgeschreven worden op de loonlijsten. Ten tweede komt DeVries met de notie dat buitenlandse benamingen verzonnen kunnen zijn om een hoger loon te vergaren. Hiermee komt hij met voorbeelden waarin huurlingen in Engeland bijna altijd Vlamingen zijn en huurlingen op het continent voor het merendeel Brabanders. Deze twee aanduidingen boezemden immers angst in bij de vijand. Bovendien steeg zo de waarde van een compagnie, omdat

¹⁷ K. DeVries, ‘Medieval Mercenaries: Methodology, Definitions, and Problems’, in: J. France (red.), *Mercenaries and Paid Men: The Mercenary Identity in the Middle Ages* (Leiden 2008) 43-60, 54-56.

¹⁸ Mallett, *Mercenaries*, 13.

¹⁹ *Ibidem*, 26-27.

deze twee etniciteiten als zeer strijdvaardig bekend waren. Waarom zou een soldaat zich dan nog bij zijn 'ware etniciteit' noemen als hij meer geld verdiende onder een andere etniciteit?²⁰

Waar komt de scheidslijn dan te liggen? Onderscheid op basis van betaling en etniciteit is immers niet mogelijk of zeer lastig. Praktisch elke soldaat werd wel betaald of vergoed in Italië. Daar komt bij dat etniciteit lang niet altijd een betrouwbaar middel is om onderscheid te maken. Van maar weinig soldaten is het bekend waar ze echt vandaan kwamen. Bijgevolg moet een pragmatische keuze gemaakt worden. Een huurling is dan een soldaat die vecht tegen betaling, waarbij het duidelijk is dat hij zich kan laten inzetten door meerdere groeperingen waarbij financieel winstbejag één van zijn hoogste doelen is. Bovendien moet er een contract opgesteld zijn tussen de huurling en zijn meester. Vaak hebben soldeniers de banden met hun plek van afkomst doorgesneden, maar dit hoeft niet altijd zo te zijn. Tevens mag er aangenomen worden dat een persoon een echte huurling was, ongeacht zijn etniciteit, wanneer contemporaine schrijvers hem aanduiden als een huurling. Hierdoor vallen de gelukszoekers, de avonturiers en de politieke bannelingen onder de huurlingen, maar ook de gewone soldaat die misschien in eigen gebied een bezoldigd persoon was en in andermans dienst een huurling. John Hawkwood voldoet dan aan deze eisen, aangezien hij altijd vocht voor geld. Bovendien vocht hij voor verschillende groeperingen. Ten slotte was Hawkwood een buitenlander in Italië en werd hij als een huurling omschreven door contemporaine schrijvers.

Wat is een *condottiere*?

Het is nu duidelijk wat een huursoldaat is. Eerder werd er al vermeld dat de huurlingen in Italië vaak buitenlanders waren. Dit leidde tot het vormen van Grote Compagnieën, aangezien de soldeniers op deze wijze samen sterk stonden. Deze compagnieën en kleinschaligere varianten hiervan werden natuurlijk ook aangevoerd door bepaalde individuen. Dit zijn de beruchte *condottieri*. John Hawkwood kan als één van de meest succesvolle *condottieri* gezien worden vanwege zijn lange jaren van dienst zijn en zijn vredige dood. De etymologie van het woord *condottiere* zal verklaard worden. Tevens zal het duidelijk worden wat het precies inhield om een *condottiere* te zijn. Waren zij immers meedogenloze aanvoerders van hordes huurlingen of zit hier enige nuance in?

De *condottiere* kon een legeraanvoerder, een kapitein van een compagnie of zelfs een simpele contracthouder in dienst van een werkgever zijn. Zijn werk was altijd militair van aard. De *condottiere* ontleent zijn naam aan het woord *condotta*. Een *condotta* was het contract dat getekend werd wanneer er afspraken gemaakt waren in Italië in de veertiende eeuw. De militaire variant van de *condotta* was een contract dat getekend werd door de werkgever, vaak een stadsstaat of de Paus, en door de *condottiere*. De *condottiere* moest een bepaald aantal troepen leveren binnen een bepaalde tijd. Hiervoor kreeg hij een bedrag en soms ook landerijen of domeinen. De *condottiere* kon dan weer besluiten om het rekruteren van troepen te delegeren. Hij sluit dan een *condotta* met bijvoorbeeld een

²⁰ DeVries, 'Medieval Mercenaries', 46, 50-52, 55-56.

commandant van een lager niveau om een gedeelte van de troepen te leveren die de werkgever wenste te verkrijgen.²¹

Condottieri moesten dus hun eigen troepen zien te regelen. Gelukkig voor de *condottieri* waren er genoeg huurlingen beschikbaar om aan de gewenste troepenaantallen te komen. In 1360 was immers het eerste verdrag in de Honderdjarige Oorlog getekend, namelijk het Verdrag van Brétigny. Dit leidde tot veel werkloosheid onder de soldaten. Ook Hawkwood was werkloos. Bovendien was er een economische recessie aan de gang in de Duitstalige gebieden. Hierdoor hadden de *condottieri* in de tweede helft van de veertiende eeuw te maken met een groot scala aan buitenlanders. Deze huurlingen en hun aanvoerders waren bijna allemaal buitenlanders in de ogen van de Italiaanse machten.

Samenkomst van huurlingen en *condottieri*: de huurcompagnieën

In het begin van de veertiende eeuw kregen de inwoners van de Italiaanse laars te maken met grote, rondzwervende compagnieën bestaande uit voornamelijk buitenlandse huursoldaten. Deze compagnieën verschilden van het standaardpatroon van huursoldaten in Italië. Normaal werden kleine groepen huurlingen toegevoegd aan de militielegers van Italiaanse staten door middel van een *condotta*. Deze kleine groepen waren vaak autochtonen die hun heil zochten in het soldatenleven. De grote compagnieën onderscheidden zich echter in hun grootte, relatief buitenlandse invulling en hun bestuurlijke organisatie. Deze compagnieën trokken veel avonturiers en gelukszoekers aan. In deze compagnieën werden beslissingen op redelijk democratische wijze gemaakt. Dit ligt ten grondslag aan het feit dat de grote compagnieën samensmeltingen waren van kleinere compagnieën. De leiders hiervan wilden natuurlijk een zegje hebben in de besluitvorming en zo werden de leiders op semidemocratische wijze gekozen uit en door de kleinere compagnieën. Op de gebieden van strategie, betalingen en het sluiten van contracten werd de besluitvorming dan gedaan door de gekozen leider(s) en de ondersteunende raden.²²

Deze compagnieën kregen in de jaren 40 en 50 van de veertiende eeuw voor het eerst de benaming Grote Compagnieën. Zij wisten het Italiaanse slagveld te domineren totdat er een nieuwe compagnie opdoemde, namelijk de Witte Compagnie. Dit was een compagnie samengesteld uit de Vrije Compagnieën die door Frankrijk rondtrokken na de Vrede van Brétigny. John Hawkwood arriveerde met de Witte Compagnie in Italië in 1361. Deze compagnie wist de Grote Compagnie te verslaan en brak later op. Hawkwood nam in 1364 na het opbreken van de Witte Compagnie het leiderschap van de restanten op zich. De compagnieën tijdens en na Hawkwood hadden het kenmerk vooral gebouwd te zijn rond een harde kern die loyaal was aan de *condottiere*. Twintig jaar lang wist

²¹ Mallett, *Mercenaries*, 79-81.

²² Ibidem, 26-27. Hierin geeft Mallett een excellente korte beschrijving over het ontstaan van deze compagnieën.

dit soort compagnieën het slagveld te domineren en de gang van zaken binnenin de Italiaanse oorlogsvoering te bepalen.²³

Deze compagnieën worden zo uitvoerig beschreven om te laten zien in wat voor milieu Hawkwood leefde. We hebben gezien dat compagnieën rond zijn tijd gigantisch waren en uit veel buitenlanders bestonden. Bovendien waren zij redelijk democratisch van aard. Dit veranderde langzamerhand totdat de compagnieën rond de *condottiere* gebouwd werden. Dit houdt dan natuurlijk in dat de *condottiere* meer in aanzien zal stijgen. Hawkwood kon hiervan profiteren en wist zo een grote reputatie op te bouwen. Een compagnie werd veel meer aan het werk gezet als de aanvoerder veel aanzien en eer had. Een *condottiere* die zich ridderlijk wist gedragen was dan ook aantrekkelijk voor werkgevers.

²³ Ibidem, 39, 41, 51.

De Italiaanse achtergrond

La Bella Italia; waarschijnlijk moet Hawkwood dit gedacht hebben, want anders was hij nooit gebleven in Italië. Helaas was Italië in zijn tijd een slagveld tussen een aantal staten. Deze staten probeerden allemaal hun machtspositie te consolideren en uit te breiden. Het is daarom noodzakelijk om de Italiaanse achtergrond te behandelen. Zo wordt het duidelijk waarom Hawkwood kon gedijen in dit turbulente gebied, waarom het gebruik van *condottieri* en huurlingen aantrekkelijk was en wat de stand van zaken was in cruciale momenten van Hawkwoods leven. Voordat de Italiaanse achtergrond aan bod komt, moet eerst vastgesteld worden wat Italië was in de periode van 1362-1394. Met Italië wordt het gebied bedoeld dat de Povlakte in het noorden tot en met de laarspunt in het zuiden beslaat. Noord-Italië en Centraal-Italië zijn de gebieden waar Hawkwood het meest actief was. Dit gebied was opgedeeld tussen een aantal stadsstaten en de Paus. De staten die belangrijk waren in Hawkwoods leven zijn als volgt: Milaan, Florence, de Pauselijke Staten, Pisa, Padua, Siena en Napels. Hawkwood heeft in zijn leven voor of tegen deze staten gevochten; in sommige gevallen heeft hij het zelfs allebei gedaan.

Oorlogsvoering in Italië

Een verouderd beeld van oorlogsvoering in middeleeuws Italië is dat buitenlanders en avonturiers het slagveld domineerden. Italiaanse staten konden de militaire ontwikkelingen niet bijhouden en vielen zo uiteindelijk ten prooi aan Europese grootmachten voorbij de Alpen. Net zoals bij andere misvattingen in de geschiedenis verdient ook het beeld van middeleeuwse oorlogsvoering in Italië enige nuance. Gelukkig is dit allang gebeurd in de wetenschappelijke literatuur. Mallett beschrijft globaal hoe de Italiaanse oorlogsvoering eraan toeging aan het einde van de dertiende eeuw. Italiaanse legers bestonden over het algemeen nog grotendeels uit communale militie, troepen die door de heerser opgeroepen konden worden, en werden flink aangevuld met huurlingen. Er was al sprake van rudimentaire samenwerking tussen infanterie, boogschutters en cavalerie in Italiaanse legers.²⁴

In de eerste helft van de veertiende eeuw veranderde het beeld op het Italiaanse slagveld. De Grote Compagnieën kwamen op in Italië. Hierin speelden buitenlanders al een relatief grote rol, maar toch bestonden deze Grote Compagnieën nog uit grote groepen Italianen. Deze Grote Compagnieën konden in het gefragmenteerde gebied van Noord- en Centraal-Italië gedijen, aangezien geen staat op zichzelf machtig genoeg was om ze in toom te houden. Alleen confederaties van verschillende stadsstaten konden genoeg weerstand bieden. Uiteindelijk zou de Witte Compagnie de Grote Compagnie marginaliseren in 1363.²⁵

De Witte Compagnie introduceerde de Engelse manier van oorlogsvoering. Dit hield het volgende in: boogschutters met grote handbogen werden gecombineerd met ruiters die afstapten en

²⁴ Mallett, *Mercenaries*, 21-25.

²⁵ *Ibidem*, 31-36.

zich zij-aan-zij opstelden. Deze opstelling van soldaten werd zowel defensief als offensief gebruikt. Michael Prestwich noemt dit de tactische revolutie van de Engelse oorlogsvoering in de middeleeuwen. Het bleek uitermate effectief te zijn omdat deze opstelling in combinatie met een enorme discipline de Grote Compagnie wist te verslaan. Het effect van de *longbow* was maar tijdelijk, aangezien continuïteit voor het gebruik hiervan steeds nieuwe Engelse rekruten vereiste, maar die kwamen er niet door de eerste wapenstilstand in Engeland. Naast het winnen van veldslagen werd van de Witte Compagnie ook verwacht dat zij enorme schade zouden toebrengen aan de vijand. Dit gebeurde in rooftochten die zeer veel op de *chevauchées* van de Honderdjarige Oorlog leken. De manier van oorlogsvoering in Italië was voortaan veranderd door de Engelse inbreng op tactisch gebied en door de intensivering van rooftochten.²⁶

Hawkwood was als kapitein van een Vrije Compagnie in Frankrijk na 1360 en als kapitein in de Witte Compagnie zeer ervaren in deze wijze van oorlogsvoering. Vraag naar dit soort oorlogsvoering waardoor Hawkwood leider werd van de Witte Compagnie in 1364 zorgde voor een situatie waarin Hawkwood zich kon profileren. Dit blijkt dan ook uit zijn diensten voor Pisa, Milaan, de paus en de markies van Montferrato, in de periode van 1362-1380. Hawkwood begon een reputatie op te bouwen van een *condottiere* die uitzonderlijk veel gaf om zijn militaire reputatie. Hawkwood had trouw en eerlijkheid hoog in het vaandel staan; een werkgever ronduit verraden heeft hij dan ook nooit gedaan.²⁷ Deze aspecten in de oorlogsvoering duiden op *chivalrous* gedrag van Hawkwood, maar hierover meer in het laatste hoofdstuk.

Gebruik van *condottieri* en huurlingen

Het is nu duidelijk dat Italiaanse staten steeds meer gebruik maakten van *condottieri* en hun huurtroepen. De Italiaanse staten waren continu met elkaar in strijd. Compagnieën zwierven het land af op zoek naar werk en waren hier zeer succesvol in. Het voeren van oorlog kon niet meer zonder de *condottieri*. Toch maakten staten op verschillende manieren gebruik van de huurlingen. In Florence en Milaan was in de laatste twee decennia van de veertiende eeuw het besef gekomen dat het onderhouden van permanente legers met permanent aangestelde legeraanvoerders zo haar voordelen kende.²⁸ Juist in de tijd voor 1380 vocht Hawkwood als *condottiere* voor verschillende staten waarbij een *condotta* getekend werd. Na 1380 werd Hawkwood aangesteld als een permanente legeraanvoerder in Florence.

Vooral in de gebieden van de paus waren er constant burgeroorlogen of pogingen tot consolidering van macht door de paus. Dit trok dan ambitieuze *condottieri* aan, aangezien de vraag naar troepen hoog bleef. Ook in deze gebieden ging Hawkwood in dienst van de Paus voordat hij

²⁶ Prestwich, *Armies and Warfare*, 157. Mallett, *Mercenaries*, 37-38. Cooper, *Sir John Hawkwood*, 53-54.

²⁷ Mallett, *Mercenaries*, 39.

²⁸ *Ibidem*, 57.

permanent aangesteld werd in Florence.²⁹ Italiaanse staten hadden dus de *condottieri* nodig. Als een staat een langstreckende compagnie niet in dienst nam, konden de *condottieri* van die groep zo overstappen naar de tegenstander wat in het geval van de Pauselijke Staten leidde tot een enorme fragmentatie van macht.

Er zat echter nog een nadeel aan het gebruik van een compagnie. De steeds oplaaierende, militaire conflicten tussen de Italiaanse staten maakten het gebruik van *condottieri* aantrekkelijk. Met een pennenstreek en wat geld werd zo het tekort aan troepen opgelost en konden die vervelende, rondtrekkende, stropende huurlingen tegen een ander ingezet worden. Van ingehuurde compagnieën werd immers verwacht dat zij niet meer het land van hun werkgever ‘foerageerden’, maar dat zij eerlijk voor provisie betaalden en dat zij gingen leven van het land van de vijand. Volgens Cooper was de gedachtegang zelfs dat huurlingen maar ten koste van de ander moesten leven; zo konden de kosten van een staand leger immers vermeden worden. Dit leidde logischerwijs tot een intensivering van conflicten, aangezien de *condottieri* een steeds grotere rol gingen spelen in het leveren van troepen. *Condottieri* gingen dan naar mogelijke beginpunten van conflicten toe en konden zo een katalyserend effect uitoefenen.³⁰

Waarom bleven *condottieri* maar de conflicten opzoeken in Italië? Hawkwood heeft immers maar liefst 30 jaar gevochten in Italië voordat hij veilig in zijn bed stierf. Het blijven opkomen van *condottieri* kwam niet alleen door het blijven ontstaan van conflicten, waarin zij vaak een katalyserende rol of in sommige gevallen zelfs een veroorzakende rol speelden, maar ook door het feit dat Italiaanse staten ze rijkelijk beloonden. Naast uitbetaling in geld vond er ook beloning plaats in de vorm van schenkingen van landerijen. Door het geven van landerijen aan *condottieri* werden zij op deze wijze fysiek en moreel verbonden aan hun werkgever. Hierdoor kregen *condottieri* een aparte status in de verschillende soorten politieke systemen in Italië. Het verkrijgen van een leen verplichtte een *condottiere* er echter niet toe om op basis van militaire dienstplicht zijn heer te dienen.³¹ Hawkwood wist dan ook landerijen te vergaren in pauselijke en Florentijnse gebieden. Gecombineerd met een permanente aanstelling in Florence maakte dit hem tot één van de meest succesvolle *condottieri*.

Het moge nu duidelijk zijn dat *condottieri* en huurlingen een grote rol speelden in de Italiaanse geschiedenis. Zij hadden niet alleen invloed op de manier van oorlogsvoering, maar ook op politiek gebied. Conflicten werden immers opgezocht, aangewakkerd of zelfs veroorzaakt door deze soldaten van vrouwe Fortuna. Tevens waren de beloningen die zij toebedeeld kregen van grote waarde. Zo kregen *condottieri* niet alleen inkomsten uit betalingen en plunderingen, maar gingen zij ook

²⁹ Ibidem, 57.

³⁰ Cooper, *Sir John Hawkwood*, 99-100. Volgens Cooper was de enige oplossing het onderhouden van permanente staatslegers. Mijns inziens hoefde dat niet de enige oplossing te zijn in Italië; wellicht een onderwerp van discussie in een andere scriptie.

³¹ Mallett, *Mercenaries*, 92.

onderdeel uitmaken van het Italiaanse politieke systeem door het verkrijgen van landgoederen in de vorm van een leen.

Politieke situaties in 1362, 1377 -1382 en 1391

Hawkwood had met zijn militaire ervaringen als *condottiere* veel impact op de politieke situaties in Italië. Hierdoor kon hij stijgen op de sociale ladder, allerlei landerijen vergaren en uiteindelijk een vaste aanstelling krijgen in Florence. De politieke situaties moesten natuurlijk wel gunstig uitpakken voor Hawkwood; naast hard werken en talent hebben is ook geluk van groot belang om echt succesvol te worden. Daarom worden drie belangrijke momenten die betrekking hebben op Hawkwood de politieke situatie in Italië geanalyseerd. Hierdoor is duidelijk hoe Hawkwood zich zo kon profileren. Hopelijk wordt het duidelijk wanneer bepaalde elementen van *chivalry* in deze momenten van Hawkwood een rol speelden. Deze momenten zullen het jaar 1362, de jaren rond 1380 en het jaar 1391 beslaan. Hiermee worden dan de politieke constellaties tijdens de intrede van Hawkwood in Italië, zijn aanstelling bij Florence en zijn laatste conflict behandeld.

In 1362 was er een oorlog gaande tussen het Milaan van Bernabò Visconti en de antivisconti liga bestaande uit de Paus, de markies van Montferrato, de republiek van Genua en de graaf van Savoie. Aanleiding hiervoor was een eerdere burgeroorlog in Milaan toen deze staat nog geregeerd werd door twee Visconti's, namelijk Bernabò Visconti en zijn neef. Op een gegeven moment stierf een neef van Bernabò die ook aartsbisschop van Bologna was. Hij liet Bologna, een zeer belangrijke stad in Italië, na aan een bastaardzoon van hem en niet aan zijn neef Bernabò. Snel gaf deze bastaard Bologna aan een kardinaal en hiermee was een oorlog tussen Milaan en de Paus c.s. een feit. Tegelijkertijd waren de Vrije Compagnieën in Frankrijk verenigd in de Witte Compagnie. Op aandringen van de Paus ging de Witte Compagnie in dienst van de markies van Montferrato tegen Bernabò Visconti die de Grote Compagnie van Konrad von Landau gecontracteerd had.³²

Zoals bekend is, won de Witte Compagnie van de Grote Compagnie en was de oorlog in het nadeel van Milaan beslecht in 1363. Hierdoor ontstond er tijdelijk vrede in het noorden van Italië en trok de Witte Compagnie met Hawkwood in zijn gelederen naar het zuiden waar Hawkwood al snel aan het hoofd van de compagnie kwam te staan. Het bovengenoemde conflict was één van de vele oorlogen die gevoerd werden met als doel het indammen van de macht van Milaan dat eerst onder Bernabò Visconti en zijn nakomelingen zou gaan floreren. Bijna alle conflicten waar Hawkwood aan deelnam, hadden dan ook te maken met de machtsbelangen die Milaan had in de Povlakte.

Dit werd helemaal duidelijk toen Hawkwood in dienst stond van twee meesters in 1377. Na het subiet afzetten tegen de paus voegde Hawkwood zich snel bij de liga onder leiding van Milaan en Florence. Deze twee aartsrivalen kwamen bij elkaar omdat Paus Gregorius XI zo intensief de macht in de pauselijke gebieden aan het heroveren was. Dit wekte weerstand op bij Milaan dat een

³² Cooper, *Sir John Hawkwood*, 42-44.

bondgenootschap aangegaan was met verschillende tegenstanders van de paus. Gregorius XI ging zelfs zo rigoureuus te werk dat hij ook Florence tegen zich het harnas injaagde. Florence was al tijden een Welfenstad. Welfen en Ghibellijnen waren twee partijen in de Italiaanse laars die respectievelijk de macht van de Paus wel of niet ondersteunden. Kortom, zelfs een Welfenstad was bang voor Paus Gregorius XI en zijn ambities.³³ Hawkwood werd daarom rijkelijk beloond voor het afwijzen van een contractverlenging van de Paus.

Zo belandde Hawkwood in een situatie waarin hij twee meesters diende, namelijk Milaan en Florence. Eerder is al verteld waarom Hawkwood uiteindelijk voor Florence koos en niet voor het Milaan van Bernabò Visconti. De jaren 80 van de veertiende eeuw is echter een relatief vredige periode voor Florence. Een groot conflict toentertijd was de Napolitaanse kwestie in 1382. Lodewijk, de Hertog van Anjou en oom van de Franse koning, maakte aanspraak op de Napolitaanse troon; tegelijkertijd maakte ook Karel van Durazzo aanspraak. Toen koningin Joanna van Napels Louis aanwees als opvolger viel Karel Napels binnen en veroverde hij de troon. Louis greep hierop in en bereidde zich voor op een ‘kruistocht’ tegen Karel. De situatie werd extra gecompliceerd door het feit dat de Franse tegenpaus Clemens VII in Avignon partij koos voor Louis terwijl de Roomse Paus Urbanus VI logischerwijs partij koos voor Karel van Durazzo.³⁴

Engeland en Florence waren aanhangers van de Paus in Rome. Dit is logisch gezien het antagonisme van Engeland jegens Frankrijk en de Welfse identiteit van Florence. Dit leidde tot de aanstelling van Hawkwood als ambassadeur van koning Richard II van Engeland. Hawkwood wist dus optimaal gebruik te maken van de politieke constellatie in Italië rond 1380.

Maar dit conflict was niet Hawkwoods laatste conflict. Hawkwoods laatste conflict was tegen zijn allereerste tegenstander in Italië gericht, namelijk Milaan. Dit keer stond niet Bernabò Visconti aan het roer, maar was het Gian Galeazzo Visconti. In 1385 had hij zijn oom Bernabò in een coup omvergeworpen in 1385. Florentijnen beschouwden Gian Galeazzo als een tiran die met zijn tirannieke Milaan het vrije en republikeinse Florence bedreigde. Politieke bannelingen waren degenen die achter deze retoriek zaten; natuurlijk bestonden die weer uit onder andere een aantal Visconti's die voor hun macht afhankelijk waren van Bernabò. Bernabò was toen nog gevangen genomen door Gian Galeazzo, maar zou spoedig sterven in de gevangenis. Florence hoopte dat haar leger met Hawkwood aan het hoofd Milaan in het oosten kon aanvallen terwijl haar bondgenoot, de graaf van Armagnac, in een tangbeweging de Milanezen in het westen vast kon zetten. De graaf van Armagnac werd echter verpletterd door de Milanezen. Hawkwood wist ternauwernood het Milanese leger, dat op het offensief ging in Toscane, vlak voor Florence af te slaan voordat zij echte schade kon toebrengen aan de stad.³⁵

Dit bracht Hawkwood veel roem en eer in Florence, maar ook in Engeland aangezien Gian Galeazzo ondertussen een bondgenootschap met de Franse monarch aangegaan was. Zijn laatste

³³ Ibidem, 58-59.

³⁴ Ibidem, 66-67.

³⁵ Ibidem, 75-81.

conflict was voorbij en de toekomst van Florence was gered van Milanese tirannie in de ogen van de Florentijnen. In het licht van deze conflicten die zich in de Italiaanse laars afspeelden, is er natuurlijk een bepaalde beeldvorming ontstaan over Hawkwood in Florence en in Engeland. Zijn vroege successen in zijn eerste periode in Italië was voor hem de springplank waarmee hij in zijn tweede periode zich kon profileren in de hoogste echelons. Hawkwood kon niet anders dan een deelnemer zijn geworden van de wereld van *chivalry*, maar dit zal behandeld worden in het volgende hoofdstuk.

Chivalry

Nu één uiterste van Hawkwood behandeld is, namelijk zijn soldeniersbestaan, kan er gekeken worden naar zijn andere uiterste, namelijk zijn ridderlijke kant. *Chivalry* is een zeer complex concept, aangezien het veel beelden oproept. De wereld van *chivalry* is doordrenkt met ridderschap, hoffelijkheid, hoofse liefde, enzovoorts. Het beeld van de huurling komt veel minder voor in de wetenschappelijke of de contemporaine literatuur. Het bespreken van de huurling gebeurt bijna altijd in negatieve zin. Zo komt het woord ‘huurling’ of equivalenten daarvan maar vijf keer voor in Richard Kaeuper's sleutelwerk over *chivalry*. Het beeld is dan altijd negatief of als tegenpool van de ridder.³⁶ In deze scriptie is echter al duidelijk geworden dat Hawkwood, ondanks zijn soldeniersbestaan, toch als ridder erkend werd en uiteindelijke hoge posities wist te bekleden.

Om te laten zien dat er wel elementen van *chivalry* in Hawkwood voorkomen, wordt in dit hoofdstuk over het concept van *chivalry* uitgeweid. Na het afbakenen van *chivalry* kunnen Hawkwoods leven en zijn handelingen hierin geplaatst worden. Tevens komt zijn postume verering in Florence en Engeland aan bod om te laten zien dat de wereld van *chivalry* niet ophoudt bij de dood. Voor het uiteenzetten van *chivalry* zal er gebruik gemaakt worden van twee sleutelwerken op dit gebied.³⁷

Wat is *chivalry*?

Een vraag waar de academische wereld zich al heel lang overheen heeft gebogen. Om verwarring te voorkomen zal de term *chivalry* onvertaald blijven. Dit is voor het gemak, aangezien het lastig is om een goede, Nederlandse vertaling te vinden die zich kan hanteren in het wetenschappelijk discours dat gevoerd wordt over *chivalry*. *Chivalry* is regelmatig op verschillende wijzen gedefinieerd; dit brengt verschillende complicaties met zich mee. Wat als eerste bij de afbakening van *chivalry* vermeden moet worden, is een bepaalde romantisering van deze term. Het romantisieren van *chivalry* leidt immers tot een rooskleurig beeld van ridders, kastelen, eer en prinsessen. Bovendien verstoort deze romantisering het beeld dat mensen hebben over de middeleeuwen en wordt de enorme invloed van *chivalry* in de middeleeuwse maatschappij getrivialiseerd, aldus Kaeuper.³⁸

Om romantisering te vermijden kan er gekeken worden naar het gebruik van *chivalry* door contemporaine schrijvers. Kaeuper maakt in de mogelijke betekenissen van *chivalry* een driedeling. Ten eerste kan *chivalry* het heroïsche werk met het zwaard, het schild en de lans op het slagveld inhouden. Ten tweede kan *chivalry* de maatschappelijke groep bestaande uit ridders door tijd en ruimte heen omhelzen. Ten derde kan *chivalry* een ridderlijke gedragscode belichamen waarvan de

³⁶ Kaeuper, *Chivalry*, 75, 83, 94, 184-185.

³⁷ A. Scaglione, *Knights at Court: Courtliness, Chivalry & Courtesy from Ottonian Germany to the Italian Renaissance* (Berkeley 1991). Kaeuper, *Chivalry*.

³⁸ Kaeuper, *Chivalry*, 2.

middeleeuwen zelf ook moeite hadden om die te definiëren. Zoals alle zaken door de eeuwen heen was ook deze gedragscode aan verandering onderhevig.³⁹ Hawkwood kan dan getoetst worden op elementen van *chivalry* aan de hand van deze drie betekenissen. Dit is echter niet voldoende.

Contemporaine geschriften kunnen altijd een achterliggende agenda hebben die geïnterpreteerd en ontleed dienen te worden. Daarom is een theoretische benadering van *chivalry* noodzakelijk.

Nu de contemporaine betekenissen van *chivalry* vastgelegd zijn, moet de afbakening van *chivalry* afgemaakt worden. Hoe wordt *chivalry* gedefinieerd? Eén ding moet wel duidelijk zijn, namelijk het feit dat *chivalry* geen homogeen geheel, geen unitair ethisch systeem of geen complete geldende ideologie is. Aldo Scaglione beargumenteert dit sterk in zijn werk; hij is van mening dat *chivalry* beter gezien kan worden als een ietwat vage maar zeer sterke ideologie. Deze ideologie verbindt dan allerlei heterogene groeperingen waarin ridderlijkheid, hoffelijkheid en hoofse liefde een rol spelen.⁴⁰

Wel moet gezegd worden dat Scaglione een verouderd beeld van *chivalry* aanhangt dat ontstaan is door Johan Huizinga's interpretatie van *chivalry*. Hierin zijn er drie periodes van ontwikkeling van *chivalry* zichtbaar die als volgt opgedeeld zijn: 1050-1100, 1100-1150 en 1100-1150. *Chivalry* zou haar hoogtepunt kennen in de dertiende eeuw en uiteindelijk doodbloeden in de zestiende eeuw. Niettemin erkent Huizinga wel dat tot ver na de dertiende eeuw *chivalry* een belangrijke rol bleef spelen in de geesten van de middeleeuwse (krijgers)elite.⁴¹ Deze zogenaamde ontwikkelingen en keuzes voor tijdvakken komen zeer arbitrair over; daarom wordt deze evolutietheorie der *chivalry* niet overgenomen. Dit verouderde beeld doet echter geen afbreuk aan Scaglione's ontleding van zijn 'laatste fase' van *chivalry* in de middeleeuwen.

Deze ontleding is dan als volgt: *chivalry* is een ideologie die geuit wordt in de harde werkelijkheid, maar ook in de ideaaltypen zoals die in de literatuur voorkomen. Het ideaaltype bestaat dan uit het volgende. De ridder is degene die bij uitstek *chivalrous* gedrag vertoont. Dit gedrag bestaat uit hoffelijkheid, loyaliteit en dienstbaarheid aan de heer. Aan de andere kant houdt dit gedrag ook in dat een ridder altijd vecht voor zijn eer.

Eer van de ridder speelt een grote rol in de wereld van *chivalry*, aangezien eer bij uitstek een manier is om als het ware iemands *chivalry* te 'meten'. Wat gebeurt er als een ridder zich dienstbaar moet opstellen tegenover zijn heer waardoor zijn eer en daarmee *chivalry* in het geding komen? Dan moet de ridder zich loyaal gedragen aan de ridderlijke gedragscode, namelijk de kenmerken van *chivalry* die hierboven genoemd zijn.⁴²

Hoe manifesteert *chivalry* zich dan het duidelijkst in een persoon? Dat valt te zien aan de *prowess* van die persoon. *Prowess* moet niet alleen gezien worden als de martiale bekwaamheid die

³⁹ Ibidem, 4.

⁴⁰ Scaglione, *Knights at Court*, 6.

⁴¹ Vale, *War and Chivalry*, 1-11. In zijn introductie geeft Malcolm Vale een mooie voorgeschiedenis van de intellectuele ontwikkeling van dit beeld van *chivalry* waarin Huizinga een hoofdrol speelt.

⁴² Scaglione, *Knights at Court*, 79-81, 310. Kaeuper, *Chivalry*, 185-188.

een ridder kan bezitten, maar ook als een soort inherente kracht die tot uiting komt als een ridder daadwerkelijk *chivalrous* is. Kaeuper beargumenteert sterk dat loyaliteit aan de ridderlijke gedragscode en *prowess* sterk aan elkaar gelinkt zijn, aangezien de contemporaine visie op *prowess* inhield dat alleen een loyale ridder ook sterk kon zijn. Het hebben van grote *prowess* leidt dan weer tot het vergaren van veel eer. Bovendien kan alleen in een rechtvaardige oorlog eer op grote schaal verkregen worden. Daarin worden de kenmerken van *chivalry* tot het uiterste getest. Degene die de meeste *prowess* bezit kan dat dan ook tonen op het slagveld en zal zich het meest *chivalrous* gedragen.⁴³

Het plaatje over *chivalry* is nu compleet. *Chivalry* als ideaaltype houdt dienstbaarheid, hoffelijkheid en loyaliteit in, terwijl een beoefenaar van *chivalry* ook gegarandeerd eer op allerlei manieren nastreeft. Middeleeuwers schreven ridderlijke romans over hoe *chivalry* het beste geuit kan worden opdat de zeer felle (en vaak ook gewelddadige) krachten van ridders gekanaliseerd konden worden.

Sir John Hawkwood: ridder en huurling

Bij het lezen van deze scriptie mag er eigenlijk al geen twijfel meer over bestaan of er elementen van *chivalry* aanwezig zijn in Hawkwood. Het co-existeren van de huurling en de ridder gebeurde bij uitstek in zijn persoonlijkheid. Hawkwood was al geridderd toen hij Italië binnentrok in 1362; niet door het Engelse koningshuis zoals Temple-Leader vermoedde, maar waarschijnlijk door zijn compagnons. Toch werd zijn ridderschap geaccepteerd en kon Hawkwood als *condottiere* succesvol te werk gaan. Sterker nog, Hawkwood kon zelfs anderen riddersen. Dit deed hij dan waarschijnlijk om het moreel te verhogen, maar het riddersen gebeurde wel met de volledige ceremoniële rituelen.⁴⁴

Bovendien voldeed Hawkwood aan de drie contemporaine betekenissen van *chivalry* die Kaeuper ontdekte. Hawkwood vocht immers te paard met het zwaard, de lans en het schild. Hij nam ook deel aan toernooien. Tevens hoorde Hawkwood tot de maatschappelijke groep van ridders, ook al was hij een ridder van de laagste orde. Hij was in feite niet hoger geklommen dan de lage rang van *Knight Bachelor*, een ridder die bij geen enkele ridderorde hoorde. Hawkwoods wapen was ook zeer simpel, namelijk een zilveren schild met een zwarte chevron waarin drie zilveren schelpen verwerkt zijn. Christine de Pisan, een schrijfster aan verschillende hoven, beschouwde dan ook zijn wapen als het meest bescheiden die er voor kon komen in het ridderlijke palet.⁴⁵ Het wapen valt te bewonderen op het fresco op het titelblad.

Maar voldeed Hawkwood ook aan de derde contemporaine betekenis? Hield hij zich aan een ridderlijke gedragscode? Het antwoord hierop is een volmondig ja. Een goed voorbeeld hiervan is de

⁴³ Kaeuper, *Chivalry*, 39. Vale, *War and Chivalry*, 27, 29. Vale meent trouwens dat eer alleen verkregen kan worden door *virtue*. Wel erkent hij later dat *virtue* ook zeker gedefinieerd kan worden als *prowess*.

⁴⁴ Cooper, *Sir John Hawkwood*, 54-55.

⁴⁵ *Ibidem*, 55.

uitdaging door middel van een bloederige handschoen. Het neergooien van een handschoen is een bekend voorbeeld in de geschiedenis van het verdedigen van iemands eer. De persoon wiens eer aangetast is, kan dit herstellen door zijn tegenstander uit te dagen tot een duel door een handschoen te werpen. In Italië had een bloederige handschoen ook nog een significante militaire betekenis. Meerdere keren zond Hawkwood een trompetter naar een tegenstander met een bebloede handschoen. Hiermee probeerde Hawkwood niet alleen zijn eigen eer te verdedigen, maar tegelijkertijd hield dit ook een uitdaging tot een gevecht in. Dit kon een persoonlijk duel zijn tussen één of meerdere kampioenen, of een veldslag tussen de twee legers. Bijna altijd werd zijn uitnodiging tot een beslissing geweigerd, maar Hawkwood wist dat hij hiermee de morele overwinning binnensleepte. In de ogen van zijn eigen mannen durfde Hawkwood als koene ridder zijn tegenstander altijd uit te dagen, hierbij vertrouwend op zijn *proweess*. De tegenstander die weigerde moest dan wel een laf persoon zijn in de ogen van degenen die zich aan de ridderlijke gedragscode hielden.⁴⁶

Naast het voorbeeld van de bloederige handschoen zijn er nog talloze andere voorbeelden te noemen. Bij het huwen van de bastaarddochter van Bernabò Visconti werd er een toernooi gehouden ter ere van het huwelijk. Het toernooi was immers het spektakel bij uitstek om iemands ridderlijkheid te vertonen. Hawkwood verkreeg ook landerijen, net zoals andere *condottieri*, en werd hiermee dus geaccepteerd in het Italiaanse politieke systeem. Dit kon niet anders dan gepaard gaan met een bepaalde gedragscode waarbij hij een eed van trouw aflegde aan zijn heer. Kortom, Hawkwood voldeed aan de contemporaine beelden wat betreft *chivalry*, maar deze voorbeelden zijn allemaal succesverhalen van contemporaine schrijvers die de *chivalry* van Hawkwood wilden benadrukken.

Daarom zijn Hawkwoods handelingen en levensloop onder de schijnwerpers geplaatst om te kijken of Hawkwood wel in het theoretische plaatje van *chivalry* past. Natuurlijk moet wel vermeld worden dat op het moment dat Hawkwood echt de *high society* van Italië betrad door het introuwen in de Visconti-dynastie, hij zich ridderlijk moest gedragen volgens bepaalde richtlijnen die voorkwamen in de middeleeuwse literatuur. Vandaar dat de volgende voorbeelden vooral situaties beslaan waarin Hawkwood niet expliciet naar de gedragscode hoefde te handelen. Het zijn wel voorbeelden waaruit blijkt dat Hawkwood zich bewust was van *chivalry*.

In Scaglione's ontleding van *chivalry* kwamen wij al een ideaaltype tegen in de ridderlijke literatuur waarin hoffelijkheid, dienstbaarheid en loyaliteit centraal staan. Dat dienstbaarheid en loyaliteit hoog in het vaandel stonden bij Hawkwood was al eerder duidelijk geworden in deze scriptie. Nooit zou hij een werkgever verraden. Dat is een indrukwekkend feit voor een *condottiere* in de veertiende eeuw. Maar twee keer zou Hawkwood zijn werkgever verlaten. Dit gebeurde allebei de keren bij Bernabò Visconti; de reden hiervoor was het leed dat aangedaan werd aan Hawkwoods eer. De eerste keer in 1372 werd Hawkwoods militaire advies helemaal niet opgevolgd en werd er

⁴⁶ Ibidem, 59-61.

geluisterd naar het commentaar van ambtenaren en wat Hawkwood vrij vertaald *armchair generals*⁴⁷ noemde. De tweede keer was Bernabò van mening dat Hawkwood zijn werk niet correct deed en zette hij een prijs op zijn hoofd. Hierdoor vertrok Hawkwood prompt naar Florence om zich te kunnen wreken op Bernabò. Hawkwood verloochende hiermee niet het principe van dienstbaarheid. Integendeel, hij was eerder loyaal aan het principe van loyaliteit. Eerder was al vermeld dat loyaliteit juist een toewijding aan *chivalry* inhield en niet zozeer loyaliteit aan de heer.

Van hoffelijk gedrag van Hawkwood is echter nooit iets vernomen. Dit valt wellicht te verklaren uit het feit dat Hawkwood nooit echt een functie bekleedde aan het hof van een vorst. Daarentegen heeft hij wel gediend als ambassadeur voor de Engelse koning en had hij een ceremoniële functie in Florence na 1380. Bovendien is het niet bekend of Hawkwood analfabeet was; Cooper meent van niet, aangezien Hawkwood een Engels motto bezat. Dit is echter in mijn ogen niet genoeg om te bewijzen of Hawkwood kon lezen.⁴⁸ Hierdoor blijft het onduidelijk of Hawkwood ridderromans las. Mocht hij dit wel gedaan hebben, dan kan er ook vanuit gegaan worden dat Hawkwood zich enigszins bewust was van het principe van hoffelijkheid.

Naast de bovengenoemde principes was eer zeer belangrijk voor de ridder. Het voorbeeld van onenigheid op militair gebied tussen Bernabò en Hawkwood laat zien dat Hawkwood zijn eer wilde verdedigen. Eer speelde een belangrijke rol in Hawkwoods leven. Hij zocht immers vele conflicten op om niet veel geld te verdienen, maar ook om zijn militaire talenten te tonen. Mallett merkte per slot van rekening op dat Hawkwood veel gaf om zijn militaire reputatie. Waarschijnlijk wilde Hawkwood veel eer vergaren in deze conflicten. Dat waren immers rechtvaardige oorlogen waarin eer te behalen viel. Zijn *proweess* en andere kenmerken van *chivalry* werden zo dan op de proef gesteld. Hawkwood kon ze dan met succes tentoonstellen aan de wereld.

Het blijkt dus dat eer en loyaliteit zeer belangrijk waren voor Hawkwood. Zoals eerder gezegd is, bezat een loyale ridder veel *proweess*. Hierdoor kon een loyale ridder weer veel eer vergaren wat hem in aanzien deed stijgen. Kortom, er zijn zeker elementen van *chivalry* te vinden in Hawkwood; eer en loyaliteit zijn dan het meest prominent aanwezig. Dienstbaarheid zat ook ingesloten in Hawkwoods persoon, aangezien hij landerijen bezat. Bovendien genoot hij een permanente aanstelling in Florence. Dat hij dan ook nog het recht bedongen had om zich vrijuit te laten verhuren, laat alleen maar zien dat Hawkwood nog steeds autonomie en eer nastreefde. Het feit dat Hawkwood zich nooit echt in hoofse kringen bevond en dat hij van lage komaf was, zorgde er waarschijnlijk voor dat hoffelijkheid minder bij hem voorkwam. Bovendien is het niet duidelijk of Hawkwood ridderromans gelezen heeft.

⁴⁷ Beter bekend in het Engels als *armchair generals*.

⁴⁸ Cooper, *Sir John Hawkwood*, 44-45.

Hawkwoods postume verering: Florence en Engeland

Wat zeker niet overgeslagen mag worden in een onderzoek over Hawkwood en *chivalry* is het fresco op het titelblad. Deze afbeelding brengt menigeen voor het eerst in aanraking met Hawkwood en is een uitstekend voorbeeld om te laten zien dat *chivalry* ook een pragmatische kant kent. Het fresco op het titelblad is gemaakt door Paolo Uccello in 1436 waarin Hawkwood wordt afgebeeld als kapitein-generaal van Florence. Dit fresco bevindt zich nu in de Dom van Florence. Het bijzondere aan dit fresco is dat Hawkwood een adellijk gelaat heeft waarbij de tekst onder het paard een *chivalrous* boodschap behelst. De boodschap luidt vrij vertaald als volgt: John Hawkwood, de Britse ridder, degene die beschouwd wordt als de meest voorzichtige bevelhebber van zijn tijd en als het meest ervaren in militaire zaken.⁴⁹

Na zijn dood werd Hawkwood geëerd door de Florentijnen voor zijn ontelbare diensten. Het bekendste hiervan is het terugdringen van het Milanese leger in het conflict van 1389-1391. Hawkwood kreeg een staatsbegrafenis in 1394; kort hierna werd zijn lichaam teruggestuurd naar Engeland op verzoek van koning Richard II. De zoon van Hawkwood werd genaturaliseerd als Engelsman en ging wonen in Essex in 1464. Hawkwoods dood maakte dus heel wat los bij de Florentijnen en de Engelse koning, maar het signaleerde nog iets anders. Hawkwood werd namelijk geïncorporeerd in de wereld van *chivalry*.⁵⁰

Dit valt te zien aan het fresco van Hawkwood. Hij wordt immers afgebeeld als een ridder op een paard en zijn militaire bekwaamheid wordt onderstreept. Dit fresco werd echter in 1436 gemaakt; dat is ruim 40 jaar na zijn dood. Cooper beargumenteert sterk dat Florence een voorbeeldfiguur nodig had in de moeilijke jaren 30 van de vijftiende eeuw. Toentertijd werd Florence continu belaagd door Milaan onder leiding van de Visconti-dynastie. Er werden fresco's gemaakt van allerlei helden die Florence in het verleden gered hadden. Naast Hawkwood werden ook andere *condottieri* vereeuwigd op fresco's. Uccello plakte meteen elementen van *chivalry* aan deze fresco's om zo de boodschap te versterken. Deze boodschap was namelijk dat het goede en *chivalrous* Florence niet ten onder mocht gaan tegenover het tirannieke Milaan. Bovendien moest Florence dus niet haar principes verloochenen; dat bracht haar immers in deze benarde positie.⁵¹

Cooper laat ook zien dat in Engeland Hawkwood een rolmodel werd voor *chivalry*. Hawkwood werd opgenomen in ridderromans en zijn lichaam werd op persoonlijk verzoek van Richard II opgevraagd. Engeland maakte moeilijke tijden mee halverwege de vijftiende eeuw toen zij enkele nederlagen leed tegen de Fransen. Net zoals in Florence werd er teruggegrepen op ridders van vroeger die een rolmodel waren voor *chivalry*. De Engelsen moesten zich weer modelleren naar Hawkwood en andere helden van weleer om zo Engeland te redden.⁵²

⁴⁹ Cooper, 'An Unsung Villain', 19-26, 19.

⁵⁰ Ibidem, 20.

⁵¹ Ibidem, 21.

⁵² Ibidem, 24.

Kortom, Hawkwood maakte deel uit van de wereld van *chivalry*. Hij werd postuum een rolmodel van *chivalry*. Schrijvers en kunstenaars grepen terug naar hem om te waarschuwen voor de teloorgang van hun eigen stad of land. Dat Hawkwood begonnen was als een leerlooier en als een huurling leek niemand meer te deren. Hawkwood werd *chivalry* zelve.

Conclusie

Twee op het oog tegenstrijdige werelden zijn aan bod gekomen in deze scriptie. De wereld van de huurling en de wereld van *chivalry* zijn ontleed en tegenover elkaar gezet. Middelpunt van deze twee werelden is de ridder en *condottiere* John Hawkwood. Achteraf kan de kritische lezer terecht opmerken wat voor nut het heeft om een huurlingenleider die als *Sir* aangeduid werd en postuum vereeuwigd werd in een fresco te onderzoeken. Het doel was dan ook, naast het vinden van elementen van *chivalry* in Hawkwood, om de clichés van *chivalry* en de huurling te nuanceren. Dit doel is bereikt door de probleemstelling te toetsen aan de hand van vier vragen.

Als eerste is onderzocht wie John Hawkwood was. Hierbij is er rekening gehouden met de zeer oude biografie van Temple-Leader. Ook in de wetenschappelijke literatuur werd rekening gehouden met Temple-Leaders nationalistische gedachtegoed. Meerdere zaken zijn naar voren gekomen bij het maken van deze schets. Hawkwood was van bescheiden komaf en werd door zijn eigen compagnons geridderd. In zijn eerste Italiaanse periode wist hij furore te maken als kapitein en later als *condottiere* van de beruchte Witte Compagnie. Hij vocht voor meerdere staten, waarbij hij het vaakst voor en tegen Milaan vocht. Uiteindelijk wist Hawkwood zich in *high society* te trouwen en een permanente aanstelling te krijgen bij Florence. Dit hield hij veertien jaar vol totdat hij vredig in zijn bed stierf. Kortom, uit de schets blijkt dat Hawkwood een *selfmade man* was.

Als tweede is er onderzocht wat een huurling, een huurlingencompagnie en een *condottiere* precies is. Hiervoor moest er een duidelijke definiëring van de huurling plaatsvinden om zo het beeld te kunnen nuanceren van de huurling. Bovendien is de middeleeuwse huurling al zo vaak behandeld in de wetenschappelijke literatuur waardoor er behoefte was aan een definiëring. Daarom is er voor een pragmatische definitie gekozen. Een huurling is dan een soldaat die vecht voor betaling waarvan duidelijk is dat hij zich laat inzetten voor meerdere groeperingen. Bovendien moet financieel winstbejag hoog op zijn lijstje met doelen staan en moet hij een contract hebben met zijn werkgever. Als een buitenlander aangeduid worden is geen noodzakelijke voorwaarde voor het zijn van een huurling, maar het is wel een voldoende voorwaarde. Naast de huurling zijn ook de huurlingencompagnie en de *condottiere* kort behandeld. Deze drie aspecten vormen het bekendste aspect van Hawkwoods persoonlijkheid, namelijk de *condottiere*.

Het soldatenleven stelde Hawkwood in staat om te klimmen op de sociale ladder. Het vergaren van roem en eer gaat het makkelijkst op het slagveld; Hawkwood was hier zeer succesvol in. De Witte Compagnie ging uiteindelijk om Hawkwood draaien en door zijn aanzien werd de Compagnie weer vaker ingehuurd. Dat Hawkwood dit lukte in een grootschalige compagnie met een semidemocratische invulling bestaande uit veel buitenlanders laat zien dat hij zeer veel gezag en aanzien genoot. *Success begets success* en Hawkwood werd op deze manier een toonbeeld van *chivalry*.

Een succesvolle *condottiere* zijn is natuurlijk niet genoeg om als een rolmodel van *chivalry* te gelden. Als derde is daarom de politieke situatie in Italië behandeld. Hawkwood kwam Italië binnengevallen tijdens een grootschalig conflict tussen Bernabò Visconti en verscheidene staten. Meteen wist hij de Grote Compagnie buitenspel te zetten. De manier van oorlogsvoering veranderde door de komst van de Engelsen. Italië was toentertijd zeer gefragmenteerd en daardoor een bron van conflicten. Hierdoor konden compagnieën en hun *condottieri* floreren. De *condottieri* zochten de conflicten op en werden zo een katalyserende of zelfs een veroorzakende factor in deze conflicten. Hawkwoods belangrijkste conflicten zijn ook behandeld. Deze conflicten waren vooral ontstaan uit de continue pogingen van Milaan en de paus om hun macht te consolideren en uit te breiden met behulp van huurlingen. Pas later kwam er meer behoefte aan meer permanente troepen en legeraanvoerders. Het is dan ook niet verwonderlijk dat Hawkwood in 1380 zich bij Florence kon aansluiten. Kortom, Hawkwood was steeds op het juiste moment op de juiste plaats.

Als vierde werd het concept van *chivalry* uitgeweid. Zo kan er dan getoetst worden of er echt elementen van *chivalry* in Hawkwood voorkwamen. Hiervoor werd eerst *chivalry* gedefinieerd voordat Hawkwoods handelingen en postume verering aan bod kwamen. *Chivalry* dient nooit ofte nimmer geromantiseerd worden; anders dreigt haar enorme invloed in de middeleeuwen gebagatelliseerd te worden. Kaeuper heeft drie uitstekende contemporaine betekenissen van *chivalry* weten te distilleren uit literaire werken waar Hawkwood aan weet te voldoen. Naast het vastleggen van contemporaine betekenissen is ook een theoretische benadering gehanteerd. *Chivalry* is een sterke ideologie die moeilijk gedefinieerd kan worden. Scaglione heeft net zoals Kaeuper gebruik gemaakt van ridderromans en kwam tot het volgende gedachtegoed. De ridders houden zich allemaal aan de principes van hoffelijkheid, dienstbaarheid en loyaliteit. Daarnaast vechten ridders altijd voor hun waardigheid en eer. *Prowess* speelt een belangrijke rol naast deze principes, aangezien een loyale ridder veel *prowess* bezit waardoor hij veel eer kan vergaren.

Hawkwood vertoont al deze elementen. Hawkwood bezat ook nog een enorme eerzucht gezien zijn ritueel met de bebloede handschoen. Bovendien zocht hij conflicten op waarbij hij zijn militaire reputatie kon vergroten. Hierdoor vergaarde hij ook altijd eer. Hoffelijkheid is echter nooit geconstateerd bij Hawkwood en daarom moet er geargumenteed worden uit de stilte. Hawkwood was door lage komaf waarschijnlijk nooit intensief in contact geweest met hoofse kringen en vertoonde daarom waarschijnlijk weinig hoffelijk gedrag. Dit neemt echter niet weg dat hij een rolmodel van *chivalry* werd in Florence en Engeland toen deze staten zich in benarde situaties bevonden.

De conclusie is dus dat er wel degelijk elementen van *chivalry* te vinden zijn in Hawkwood. Dit geldt voor zijn levensverloop en voor zijn nagedachtenis in Florence en Engeland. De huurling en de ridder co-existerden prima in Hawkwood. Sterker nog, Hawkwood werd na zijn dood gezien als het vleesgeworden *chivalry*.

Literatuurlijst

Bull, M., *Thinking Medieval: An Introduction to the Study of the Middle Ages* (Basingstoke 2005).

Cooper, S., 'An Unsung Villain: The Reputation of a Condottiere', *History today* 56 (2006) 19-25.

Cooper, S., *Sir John Hawkwood: Chivalry and the Art of War* (Barnsley 2008).

DeVries, K., 'Medieval Mercenaries: Methodology, Definitions, and Problems', in: J. France (red.), *Mercenaries and Paid Men: The Mercenary Identity in the Middle Ages* (Leiden 2008) 43-60.

Fowler, K., 'Sir John Hawkwood and the English condottieri in Trecento Italy', *Renaissance Studies: Journal of the Society for Renaissance Studies* 12 (1998) 131-148.

Kaeuper, R., *Chivalry and violence in medieval Europe* (Oxford 2001).

Lee, S. (red.), 'Second Supplement vol.11 Faed-Muybridge' in: *Dictionary of National Biography* (Oxford 1912) 431-433.

Mallett, M., *Mercenaries and their Masters: Warfare in Renaissance Italy* (Londen 1974).

Prestwich, M., *Armies and Warfare in the Middle Ages: the English Experience* (New Haven 1996).

Scaglione, A., *Knights at Court: Courtliness, Chivalry & Courtesy from Ottonian Germany to the Italian Renaissance* (Berkely 1991).

Temple-Leader, J. en G. Marcotti, *Sir John Hawkwood: Story of a Condottiere*, vert. Leader Scott (Londen 1889).

Vale, M., *War and Chivalry: Warfare and Aristocratic Culture in England, France and Burgundy at the End of the Middle Ages* (Londen 1981).

Wikimedia Commons, 'Gemaltes Reiterstandbild des Giovanni Acuto (John Hawkwood)' (21 mei 2005), http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Paolo_Uccello_044.jpg?uselang=nl (30 december 2014).